

Tuulikki Tuomainen

**BAIJERIN PARTIKULARISMI JA
HITLERIN VALLANKAAPPAUSYRITYS
PESTER LLOYD-LEHDESSÄ SYKSYLLÄ 1923**

Saksan uutiset Pester Lloyd-lehdessä

Pester Lloyd oli vuosina 1854–1944 Budapestissä ilmestynyt lähinnä saksankieliselle vähemmistölle tarkoitettu sanomalehti, josta ilmestyi päivittäin sekä Morgenblatt että Abendblatt, paitsi sunnuntaisin vain Morgenblatt ja maanantaisin vain Abendblatt. Lehdessä seurattiin Saksan tapahtumia varsin yksityiskohtaisesti. Tarkasteltavana ajankohtana jokaisessa numerossa oli palsta “Die Krise in Deutschland” ja sen yhtenä alaotsikkona usein “Bayern und das Reich”, jota tässä erityisesti on seurattu. Abendblattin “Auslandschau”-palstalla, joka oli pääkirjoituksen asemassa, käsiteltiin myös usein Saksan asioita ja tuoreimmat sähkeet julkaistiin “Nachtrag” -otsikon alla. Pester Lloyd siteerasi usein muita sanomalehtiä ja toisti tunnettujen uutistoimistojen sähkeitä, mutta sillä oli myös omia kirjeenvaihtajia, mm. Münchenissä.

Baijerin tilanne ei ollut suinkaan ainoa huolenaihe Saksan valtakunnanhallitukselle vuonna 1923. Ranskalaiset belgialaisten tukemina olivat miehittäneet Ruhrin teollisuusalueen tammikuussa sotakorvauslaininlyöntien takia. Alueen

väestön ryhdyttyä passiiviseen vastarintaan painettiin lisää paperirahaa ja seurauksena oli jättiläisinflaatio. Reininmaalla voimistui ranskalaisten tukema separatistinen liike ja syksyllä 1923 julistettiin useissa alueen kaupungeissa perustetuksi Reininmaan autonominen tasavalta. Saksissa ja Thüringenissä kommunistit pääsivät hallituksiin, mitä pidettiin niin uhkaavana, että loka-marraskuun vaihteessa Reichswehr puuttui asiaan. Baijerissa esiintyi perinteistä partikularismia ja monarkismia, sieltä olivat saaneet turvapaikan muualla lakkautetut vapaajoukot ja uusimpana tulokkaana olivat Hitlerin johtamat kansallissosialistit. (Ks. esim. Kolb 1984, 49–53.)

Baijerin tilannetta tarkastellaan pääasiallisesti Ruhrin alueen passiivisesta vastarinnasta luopumisesta (26.9.1923) Hitler-Putschin kukistamiseen (9./10.11.1923). Aika merkitsi Saksan sisäisen kriisitilanteen huipentumista, mutta toisaalta vallankumouksellisen kauden (1918–1923) päättymistä. Ulkoinen vaara ei vielä täysin väistynyt. Ranskalaisjoukot pysyivät Ruhrin alueella, mutta toisaalta ryhdyttiin neuvottelemaan uuden sotakorvausjärjestelyn aikaansaamiseksi. Lisäksi toimeenpantiin valuuttauudistus, joka lopetti jättiläisinflaation. (Schulze 1982, 259–263; Krüger 1985, 211–213.)

Tarkoituksena on selvittää, millaisena Pester Lloyd-lehdessä nähtiin Baijerin monessa suhteessa komplisoitunut tilanne ja miten hyvin oltiin perillä eri ryhmittymien päämääristä ja pyrkimyksistä. Lisäksi on kiintoisaa tarkastella, miten tapahtumia arvioitiin Unkarin kannalta.

Putsch-huhuja passiivisesta vastarinnasta luopumisen jälkeen

Saksan hallitus oli pyrkinyt kevästä 1923 saakka irrottautumaan Ruhrin taistelusta niin, ettei se merkitsisi täydellistä antautumista. Kun tämä ei onnistunut, hallitus kaatui ja 13. elokuuta nimitettiin Gustav Stresemannin johtama ”suuren koalition” hallitus. Stresemann halusi johtaa Saksan politiin-

kan realistisemmille urille, mihin oli edellytyksenä passiivisesta vastarinnasta luopuminen. (Kolb 1984, 50–51.)¹

Paria päivää ennen Ruhrin vastarinnan lopettamista Pester Lloydissa oli tietoja edessä olevista asiaa koskevista neuvotteluista. Päinvastoin kuin todellisuudessa tapahtui, lehden kirjeenvaihtaja oletti Baijerin pääministerin Eugen von Knillingin vastustavan ratkaisua. (PL 24.9.1923, Abendblatt. Vrt. Eyck 1962, 349.)² Enteiltiin, että radikalismi tulee käyttämään tilannetta hyväkseen ja että oikeistoradikaaliset taistelujärjestöt ryhtyvät kapinaan Baijerissa. Lehti mainitsi myös Augsburgissa järjestetyn kansallissosialistien (Hitlerleute) kokouksen, jossa oli hyökätty voimakkaasti valtakunnanhallitusta vastaan. Kansallissosialistien kanssa liittoutuneen taistelujärjestö Reichsflaggen johtaja kapteeni Adolf Heiß oli jopa julistanut sisällissodan ja nimittänyt pääministeri Stresemannia marxismin virkamieheksi. Pester Lloydin kirjeenvaihtaja totesikin, ettei haluttu salata pyrkimystä kansalliseen vallankumoukseen hakaristitunnuksin. (PL 24.9.1923, Abendblatt.)³ Tulevan kumouksen päätekijänä ei kuitenkaan pidetty Hitleriä, vaan kenraali Erich von Ludendorffia, jonka kerrottiin esiintyneen maltillisemmin kuin Heiß.

Berliinin kirjeenvaihtaja raportoi kuitenkin, että Ludendorff aikoi marssittaa taistelujoukkonsa Berliiniin ja pidettiin todennäköisenä, että hän tekisi uhkauksistaan totta, kun hallitus antaisi julistuksen passiivisesta vastarinnasta luopumisesta. (PL 25.9.1923.) Pester Lloydin pääkirjoittaja näki tilanteen melko ristiriitaisena, kun Baijerin pääministeri oli juuri korostanut valtakunnanuskollisuuttaan, mutta toisaalta antanut Ludendorffin ja Hitlerin johtamien taistelujärjestöjen aivan avoimesti propagoida sisällissotaa ja aseistettua marssia Berliiniin. Mahdollisessa sisällissodassa olisi kirjoittajan mukaan ollut useampia vastakkainasetteluja: pohjoinen–etelä, bolshevismi–porvaristo ja Reinin separatistit–valtakunta. Saksan valtakunnanyhteyden katsottiin olevan uhattuna. Kirjoittaja arvioi “vaikutusvaltaisiin piireihin” vedoten, että oikeistoradikaalien vallankumous oli suurempi vaara kuin mahdollisesti kommunistien taholta uhkaava liikehdintä.

Myöskään Moskovasta saatujen tietojen mukaan ajankohtaa vasemmistovallankumoukselle ei pidetty sopivana. Sen sijaan Baijerin oikeistoradikaalisen liikkeen katsottiin organisoituneen täyteen valmiuteen ja mahdollista yhteentörmäystä odotettiin tapahtuvaksi nimenomaan etelässä. (PL 25.9.1923, Abendblatt.)

Passiivisesta vastarinnasta luopumisen jälkeen tilanteen sekä Ruhrin alueella että Baijerissa ilmoitettiin olevan rauhallinen. Berliinin kirjeenvaihtaja totesikin, että Baijerin taistelujärjestöjen johtajat tosin pitivät palopuheita, mutta vakavasti otettavia valmisteluja aktiiviin toimintaan ei voitu havaita. Etelä-Saksan kirjeenvaihtotoimistosta (München) oli saatu tieto, että Hitleristä oli tullut taistelujärjestöjen poliittinen johtaja. (PL 26.9.1923, Abendblatt. Vrt. Franz-Willing 1977, 9). Münchenin kirjeenvaihtaja kuitenkin kuvasi tunnelmaa kaupungissa painostavaksi, jopa kammottavaksi. Jotain katsottiin olevan tekeillä, mutta kukaan ei tiennyt, milloin myrsky puhkeaisi. Samassa lehdessä kerrottiin myös Gustav von Kahrin nimittämisestä Baijerin käskynhaltijaksi (Generalstaatskommissar). (PL 27.9.1923.)⁴

Pester Lloydin kirjoittajat olivat hyvin perillä Baijerin oikeistopiirien erilaisista suuntauksista. Kahr tiedettiin yleisesti monarkistiksi ja pelättiin jopa sisällissotaa kansallissosialistien sekä Baijerin entisen kuningassuvun Wittelsbachien kannattajien välillä. (PL 27.9.1923, Abendblatt.) Hallituksen toimenpiteet kohdistuivat jatkossa kansallissosialisteja ja nimenomaan Hitlerin agitaatiota vastaan. Syyskuun 27. päivän iltana oli Münchenissä määrä järjestää 14 kansallissosialistien kokousta, mutta ne kiellettiin. Tämän katsottiin rauhoittaneen tilannetta ja merkitsevän sitä, että hallituksella oli vakaa ja luja tahto säilyttää rauha ja järjestys kaikissa olosuhteissa. (PL 28.9.1923; Tuomainen 1988, 113). Jatkossa kriisin katsottiinkin olevan sillä erää ohi, joskin arveltiin Hitlerin voivan vielä yrittää Putschia. Vallankaappaus suunnitelman tosin katsottiin sillä erää romahtaneen täysin; Hitler oli mm. vastustuksetta totellut kokouskieltoa. Toisaalta Hitlerin kannattajakuntaa pidettiin melkoisena ja Münchenin kaduilla

marssivia nuoria miehiä kuvattiin arvostelukyvottomiksi opiskelijoiksi, jotka olivat antaneet huumata itsensä pelkillä fraaseilla. (PL 29.9.1923.)⁵ Wieniläislehtien mukaan taas Hitlerin kannattajakunta oli vähäinen ja varustelutaso huono. Enteiltiin, että etualalle tulevat jälleen Baijerin ja valtakunnan suhteet. (PL 29.9.1923.)⁶

Hitlerin päämäärät ja Baijerin separatismi

Lokakuun alussa Pester Lloydissa selostettiin United Expressin kirjeenvaihtajan Hitlerin kanssa Bayreuthissa käymää keskustelua. Hitler oli sanonut odottavansa Stresemannin hallituksen kaatumista ja sen jäävän viimeiseksi parlamentaariseksi kabinetiksi, minkä jälkeen koittaisivat paremmat ajat. Hitler oli myös selvästi ilmoittanut, ettei hän ollut monarkisti, ei Baijerin Wittelsbachien eikä Preussin Hohenzollerien kannattaja, koska molempien seurauksena olisi vain separatistisia tendenssejä. Hitler katsoi kuitenkin, että Baijerista täytyi tulla Saksan uudelleensyntymisen ydin.

Hitler oli myös sanonut toivovansa kaikkien saksankielisten yhdistymistä, esimerkiksi Itävallan Anschlußia. Tämä olisi kuitenkin tulevaisuuden asia, sillä ensin tuli saada takaisin Ruhrin alue. Hitler oli julistanut kansallissosialistien haluavan “kansallisen järjen, kansallisen energian ja kansallisen brutaalisuuden diktatuuria”. Kysyttäessä Unkarin, Italian ja muiden maiden fasisistisista liikkeistä, hän oli korostanut tuntevansa myötämielisyyttä kaikkia nationalistisia liikkeitä kohtaan. (PL 2.10.1923.)

Pester Lloydin pääkirjoittaja katsoi historiaan vedoten, että saksalaisten perusvika oli heimojen runsaus, mikä ei myöskään ollut juurittavissa. Saksalaiset eivät kirjoittajan mukaan kyenneet näkemään oman heimon etujen yli. Kirjoittaja katsoi tarvittavan voimakasta johtajaluonnetta, mutta sellaista ei hänen mielestään ollut. Samassa lehdessä välitettiin myös Etelä-Saksan kirjeenvaihtotoimiston tieto, jonka mukaan entinen Baijerin pääministeri kreivi von Lerchen-

feld oli tuominnut diktatuurin hallitusmuotona. Hän oli myös varoittanut kansallissosialismista katsoen sen keinottelevan alhaisilla vaistoilla. (PL 4.10.1923.)

Münchenin kirjeenvaihtaja Oskar Geller raportoi Hitlerin organisaatioiden olevan sillä kannalla, että ensin tuli käydä sisäistä vihollista, sosiaalidemokratiaa ja juutalaisia vastaan, sitten vasta ranskalaisia. Muiden kerrottiin kannattaneen voimakkaasti Hitleriä, mutta ei haluttu ryhtyä seikkailuun, jonka tulos oli selvä. Geller näki tilanteen kuitenkin liian optimistisena, kun hän katsoi, että Putschin kokoonkuivuminen oli pysäyttänyt koko Hitler-liikkeen, mistä se ei vähään aikaan toipuisi. Hän kirjoitti edelleen nyt nähtävän, että Hitlerin kerskailu oli ollut vain tyhjää lorua ja fraasia ja että Hitlerin tähti oli pahan kerran sammumassa. Geller kertoi myös Hitlerin muuttuneen yhtäkkiä merkillisen vähääniiseksi ja yrittävän hyvin läpinäkyvästi lähentyä Kahria. (PL 5.10.1923, Abendblatt.)⁷

Tilanne kärjistyi jälleen muutamia päiviä myöhemmin, kun valtakuntaa uhkasi hallituskriisi ja Baijerin suhteet Saksiin sekä Thüringeniin kiristyivät. (Franz-Willing 1975, 312.) Kaikenlaisia huhuja oli liikkeellä. Pester Lloydissa mm. selostettiin värikkäästi välikohtausta Baijerin ja Thüringenin rajalla, mikä myöhemmin osoittautui perättömäksi. (PL 12.10.1923; PL 13.10.1923.) Münchenistä saatiin tietoja, joiden mukaan Saksin ja Thüringenin tapahtumia seurattiin siellä hyvin huolestuneina. Valtakunnanhallituksen kykyihin hallita kehitystä ei luotettu ja Münchenissä oli ryhdytty valmisteluihin, joilla estettäisiin bolshevistisen kapinan leviäminen Baijeriin. Sosiaalidemokraattinen Vorwärts-lehti taas oli kirjoittanut Baijerin uhkaavan marssia Berliiniin Saksin ja Thüringenin kautta. (PL 18.10.1923, Abendblatt.)

Münchenin ja Berliinin välit kiristyivät äärimmilleen, kun kansallissosialistien äänenkannattajassa Völkischer Beobachterissa oli hyökätty voimakkaasti valtakunnan johtoa vastaan ja sitä seurannutta lehden ilmestymiskieltoa ei Baijerissa noudatettu. Tilanne johti Baijerissa olevan Reichswehrin 7. divisioonan komentajan von Lossowin erottami-

seen ("Fall Lossow"). (Eyck 1962, 357–359.) Vähän myöhemmin valtakunnanhallitus lähetti Saksiin Reichswehrin joukkoja ja kommunistit pakotettiin eroamaan hallituksesta. (Kolb 1984, 52.) Pester Lloydin pääkirjoittaja katsoi tilanteen Saksassa synkkenevän ja konfliktin Baijerin kanssa saavan yhä kärjistyneempiä muotoja. Kirjoittaja katsoi, että Baijerisakin tulisi ymmärtää valtakunnanauktoriteetin systemaattisen purkamisen federalistiseen suuntaan rohkaisevan myös muita, vielä vaarallisempia keskipakoisia voimia aktiiviin esiintymiseen. Kirjoittaja viittasi siihen, että Reininmaalla järjestäytynyt työväestö oli pysynyt valtakunnalle uskollisena; Baijerin olisi tullut ottaa tästä oppia, kun siellä työväestöä syytettiin epäsaksalaiseksi. (PL 24.10.1923, Abendblatt.)

Saksin tilanteen ratkettua katsottiin, että Baijerin kysymys oli vielä joka suhteessa selvittämättä ja odotettiin valtakunnanhallituksen puuttuvan tähänkin asiaan. (PL 29.10.1923, Abendblatt; PL 31.10.1923.) Münchenin kirjeenvaihtaja tiedotti myös, että konflikti Hitlerin ja Kahrin välillä oli ohi ja että Kahr oli sallinut Hitlerin Sturm-joukkojen harjoitukset. Edelleen laittomia voimia (mukana SA) kerrottiin keskittyneen Thüringenin rajalle. (PL 30.10.1923.)⁸ Jatkossa uutiset muuttuivat yhä hälyttävimmiksi. Jälleen liikkeellä oli myös perättömiä huhuja yhteenotoista, mutta toisaalta todettiin, että Baijerin ja Thüringenin rajalle lähetetyn Vorwärtsin kirjeenvaihtajan raportit olivat yhtä huolestuttavia. (PL 1.11.1923; PL 3.11.1923; PL 4.11.1923; PL 5.11.1923, Abendblatt.)

Useiden saksalaisten lehtien uutisten perusteella Putschin oletettiin tapahtuvan 7. marraskuuta. Toisaalta taas Berliinin ja Münchenin välisen jännityksen enteiltiin lientyvän, koska sosialidemokraatit olivat eronneet hallituksesta. Huhuttiin, että Baijerin ohella marssia Berliiniin suunniteltiin myös Pommerissa, Mecklenburgissa, Itä-Preussissa ja Sleesiassa. (PL 5.11.1923, Abendblatt.)

Pester Lloydissa pidettiin kuitenkin epäselvänä, oliko pohjoisen kumousliikkeellä ja Baijerista suunnitellulla hyökäyksellä mitään orgaanista yhteyttä. Lehdessä oletettiin,

myöhemmän kehityksen kannalta aivan oikein, että tilanne on paremminkin päinvastainen. Tosin tämä selitettiin erilaisilla monarkistisilla pyrkimyksillä (Hohenzollern – Wittelsbach), joilla ei jatkossa ollut reaalista merkitystä. Mielenkiintoisesti tilannetta verrattiin marraskuuhun 1918. Arveluttavimpana pidettiin molemmissa sitä, ettei valtion keskusvalta ollut kyllin voimakas lamauttamaan kumousvoimia jo auktoriteettinsa moraalisella voimalla. Kansleri Stresemannia tosin pidettiin kyvykkäänä, mutta häneltä katsottiin puuttuvan valtiopäivien ja puolueiden tuki. Oikeistoradikaalien kuvattiin tuudittautuneen toiveeseen, ettei armeija käytä aseita kansallisia järjestöjä vastaan. (PL 6.11.1923, Abendblatt.)⁹

Osoituksena siitä, että tilannetta todella pidettiin vakavana, oli presidentti Friedrich Ebertin allekirjoittama valtakunnanhallituksen julistus, jossa vakuutettiin Saksan kansalle hallituksen pystyvän kohtaamaan Putschin menestyksellä ja puolustavan perustuslakia. Julistuksessa todettiin myös, että armeija ja suojelupoliisi olivat uskollisia valalleen ja tekivät velvollisuutensa. (UF 5 Nr. 1098, 260–261; PL 6.11.1923.)¹⁰ Tällaisen julistuksen olisi olettanut poistavan kaikkien vähänkin vastuuntuntoisten Putsch-halut. Berliinin “luotettavilta tahoilta” saatujen tietojen mukaan Reichswehr epäilemättä estäisi “mielipuolisen” marssin Berliiniin. Berliinin kirjeenvaihtaja raportoi oletettavan, että Putsch tapahtuisi 1918 vallankumouksen vuosipäivänä 9. marraskuuta ja että Pohjois-Saksan joukkojen johdossa olisi kenraali von der Goltz ja Etelä-Saksan kapteeniluutnantti Ehrhardt ja Hitler. (PL 6.11.1923.)¹¹

Hitler-Putsch

Pester Lloyd kertoi 8. marraskuuta tilanteen Münchenissä olevan jännittynyt ja Kahrin esittävän illalla VVV:n suljetussa kokouksessa taloudellisen ja poliittisen ohjelmansa, millä katsottiin olevan suuri merkitys. (PL 8.11.1923, Abendblatt.) Tätä kokousta oikeistoekstremistit Hitlerin ja Ludendorffin

johdolla päättivät käyttää hyväkseen julistaakseen "kansallisen vallankumouksen" alkaneeksi. Hitler tunkeutui aseistettujen SA-joukkojen kanssa kokoussaliin, julisti Baijerin ja valtakunnanhallituksen erotetuiksi sekä ilmoitti väliaikaisen hallituksen perustamisesta, jonka johdossa hän itse oli.¹² Pester Lloydissa selostettiin tapahtumain kulkua ja oltiin epävarmoja Reichswehrin asenteesta. Koska sähkö- ja puhelinliikenne Müncheniin oli katkennut, tietoja saatiin Wienin puhelinkeskuksen kautta. (PL 9.11.1923.) Uuden valtakunnanhallituksen ruumiillistumana pidettiin Ludendorffia, joka oli selvästi ilmoittanut ohjelmansa. Siihen kuului mm. marssi Berliiniin ja uuden saksalaisen liittovaltion luominen Baijerin johdolla. Edelleen viitattiin vahvistamattomiin tietoihin, joiden mukaan esim. Kahr oli jo irrottautunut kapinallisista ja antanut pidätysmääräyksiä. Joka tapauksessa katsottiin, että Saksan kriisi oli nyt saavuttanut huippunsa. Berliinin kirjeenvaihtaja taas piti yllättävänä rauhallisuutta, jolla Baijerin käännettä arvioitiin pääkaupungissa. Kirjeenvaihtajan mukaan oltiin vakuuttuneita siitä, ettei Baijerin rajojen ulkopuolella kukaan ottanut Hitleriä vakavasti. Luotettiin Reichswehriin ja Baijerin eristämiseen. Varteenotettavissa poliittisissa piireissä kerrottiin oltavan tiettyssä mielessä jopa tyytyväisiä, sillä toivottiin, että tilanne nyt selviäisi yhdellä iskulla ja hallituksen olisi pakko esiintyä energisesti Baijeria vastaan, minkä sen katsottiin aikaisemmin laiminlyöneen. (PL 9.11.1923, Abendblatt.)

Jo marraskuun 10. päivän lehden pääkirjoituksessa vahvistettiin viimeisimpien uutisten mukaan, että kaappaus oli saanut nopean ja surkean lopun: Baijerin vakinaiset joukot olivat lyhyen taistelun jälkeen saaneet haltuunsa säännöttömien joukkojen miehittämän armeijarakennuksen. Arvioitiin, että onnistumisen mahdollisuudet olivat olleet vain niin kauan, kun voitiin toivoa Kahrin ja Lossowin mukanaoloa. Kun tuli ilmi, ettei näin ollut, osoittautui, etteivät vieraat elementit, preussilainen Ludendorff ja itävaltalainen Hitler, kyenneet saamaan kansanjoukkoja puolelleen. Edelleen katsottiin, että Ludendorffin ja Hitlerin suunnitelma oli yritetty

toteuttaa ennenkuulumattomalla röyhkeydellä ja että kysymys Hitlerin ja Ludendorffin osalta oli nyt ainiaaksi loppuunkäsitelty: narrimaisen fiaskon jälkeen kukaan ei enää luottaisi heihin. (PL 10.11.1923.)¹³

Berliinistä tulleen sähkeen mukaan Reichswehrin johdossa olleen Hans von Seecktin tehtävälle oli ollut paras apu Münchenin poliittisten diletanttien lähes uskomaton hulluus. Ludendorffin poliittisia kykyjä ei ollut arvostettu ennenkään, mutta silti pidettiin hämmästyttävänä, että kenraali saattoi ryhtyä yhteistyöhön Hitlerin kaltaisen pöyhkeilevän suupaltin kanssa. Jopa Ludendorffin vastustajien kerrottiin toivoneen hänen uralleen arvokkaampaa loppua. Myöhemmin Baijerin viranomaiset katsoivat, että Ludendorffin velvollisuus olisi ollut estää Hitleriä ryhtymästä mahdollomaan yritykseen. (PL 10.11.1923; Tuomainen 1988, 115.)

Monista eri kaupungeista tulleissa tiedoissa kerrottiin olevan rauhallista ja ettei Münchenin Putschia ollut jäljitelty missään. Kaappausyritys ei myöskään ollut vaikuttanut Berliinin hallitusneuvotteluihin, joskin sen kerrottiin olleen käytäväpuheissa keskipisteenä. (PL 10.11.1923)¹⁴

Putschin katsottiin osoittaneen, kuinka vähäinen todellisuudessa kansallissosialistien ja saksalaiskansallisten kannatus oli. Yhtä tärkeänä tuloksena pidettiin sitä, että Reichswehr oli osoittautunut ehdottoman luotettavaksi. Joissain arvioinneissa lehti erehtyi siinä missä useimmat muutkin aikalaiset. Oletettiin, että Hitler tuskin tulisi enää näyttelemään mitään merkittävää osaa. Sen sijaan Kahrin aseman katsottiin vahvistuneen ja että Kahr ja Lossow olisivat jatkossa valtakunnanajatuksen suojelijoita ja puolustajia. Epäiltiin tosin, oliko Kahr sittenkään puolustanut valtakuntaa, vai omaa valta-asmaansa Baijerissa. Esitettiin, että Hitler oli ollut akuutti vaara, mutta Kahr oli pysyvä, koska hän oli samanlainen monarkisti ja federalisti kuin ennenkin. (PL 10.11.1923)

Todellisuudessa pian kävi ilmi, että Kahr kuului häviäjiin. Henkilökohtaista arvovallanmenetystä ei kärsinyt Hitler, vaan Kahr ja Ludendorff (konservatiivinen, porvarillinen oikeisto). Kahr menetti virkansa. Kahr ja Hitler olivat

taistelleet samoja vihollisia, ennen kaikkea Berliinin hallitusta vastaan, mutta päämäärät olivat erilaiset: Hitler ei ollut separatisti eikä monarkisti kuten Kahr. (Tuomainen 1988, 114–115; Franz-Willing 1977, 136–140.)¹⁵

Berliinin kirjeenvaihtaja kritikoi jälkeensä Putschia ja myös sen taltuttamista. Hän katsoi, että oli toki jo pitkään totuttu Münchenin mitä erilaisimpiin asioihin, mutta uusin yllätys ylitti jo rohkeankin mielikuvituksen rajat. Kirjoittajan mielestä Hitler oli päästetty pakenemaan, vaikka olisi ollut pikku juttu estää se. Edelleen herätti kummastusta se, että Ludendorff oli otettu turvasäilöön. Kirjoittajan mukaan kenraali, joka ryhtyi maanpetokseen, kuului tutkintovankeuteen eikä turvasäilöön. Lisäksi Ludendorff oli sittemmin päästetty vapaaksi kunniasanaa vastaan. Kirjoittaja katsoi, ettei valtakunnanhallitus ollut kyllin voimakas toimittamaan Ludendorffia Leipzigin valtakunnanoikeuteen. (PL 11.11.1923.)¹⁶

“Tapaus Ulain”

Münchenin Putsch-yritykseen liittyi myös pieni unkarilainen sivunäytös. Marraskuun 9. päivän etusivun uutisotsikko Pester Lloydissa kuului: “So hatten Ulain und Hitler es auch für Ungarn geplant”. Jo edellisen päivän lehdessä oli tieto valtiopäiväedustaja Franz Ulainin pidätyksestä. Tarkkoja tietoja viranomaiset eivät olleet tutkimuksellisista syistä vielä antaneet, mutta lehti katsoi, että kysymyksessä täytyi olla vakava tapaus, koska kansanedustajalla normaalisti on immuniteettisuoja. Siteerattiin myös rassistista Szózat-lehteä, jonka pääkirjoitusta 8. marraskuuta pidettiin parhaana todisteena Ulainin ja ns. rodunsuojelijoiden kumouksellisista hankkeista. (PL 8.11.1923, Abendblatt.)¹⁷

Pian “tapaus Ulainista” saatiin virallinen selvitys. Poliisi oli jo jonkin aikaa sitten saanut tietää, että Unkarin hallintojärjestelmä aiottiin väkivaltaisesti kumota Baijerin säännöttömien joukkojen tuella. Ulain oli aikonut matkustaa Müncheniin mukanaan sopimusluonnos, jossa pyydettiin aseel-

lista apua. Paperit olivat löytyneet Ulainilta ruumiintarkastuksessa rautatieasemalla. Paperi oli allekirjoitettu "Unkarin kansallisen toimintavaliokunnan" (Der völkisch-nationale Aktionsausschuss) nimissä ja vastaavat allekirjoitukset Ulainin oli ollut määrä saada Münchenistä. Pester Lloydin mukaan kenellekään Unkarissa ei ollut epäselvää, millaisia elementtejä kätkeytyi em. peitenimen taakse. Kyseessä sanottiin olevan kuppikunnan, joka rodunsuojelun lipun alla metelöi maassa. Sen edustajat olivat omineet itselleen kansallisen ajatuksen ja he leimasivat jokaisen, joka ei halunnut kulkea heidän kanssaan, kansallisen asian pettureiksi, bolshevismien salaisiksi liittolaisiksi tai juutalaisen pankkipääoman ostettavissa oleviksi orjiksi. Kirjoittaja korosti sitä, että nämä "arkkipatriootit" olivat valmiit vieraiden aseiden avulla syöksemään maan uuden mullistuksen mukanaan tuomaan suunnattomaan onnettomuuteen. Edelleen ajankohdan tällaiseen katsottiin olleen mitä sopimattomin, koska juuri tuli ratkaista kysymys Unkarin ulkomaanlainasta, josta koko tulevaisuuden katsottiin riippuvan. (PL 9.11.1923.)

Pester Lloydissa pohdittiin myös mahdollisia ulkopoliittisia seurauksia, mikäli Putsch olisi onnistunut. Katsottiin, ettei Ranska olisi suvainnut Unkarin liittoutumista Baijerin oikeistoekstremistien kanssa; Ranska oli jo vaatinut Hitlerin ja Ludendorffin joukkojen aseistariisumista. Edelleen pidettiin selvänä, että ns. pikku ententen maat olisivat mielellään ottaneet itselleen järjestyksen palauttajan roolin Unkarissa. Mahdollisena pidettiin myös oman väestön kansannousua, mikä olisi merkinnyt sisällissotaa. Kummassakaan tapauksessa Unkari ei olisi saanut mistään apua. Hallitukselta vaadittiin toimia, joilla häiriöelementeistä päästäisiin lopullisesti eroon. (PL 9.11.1923.)¹⁸ Todellisuudessa näin myös tapahtui ja diktatuurin kannattajat, jotka myöhemmin tunnettiin Saksan kansallissosialistien sympatisoijina ja nuoliristiläisinä, pakotettiin oppositioon 1944 saakka. (Hanák 1988, 212.)

Entinen ulkoministeri Gustav Gratz kirjoitti paria päivää myöhemmin pääkirjoituksen "Der Fall Ulain", jossa hän aluksi huomautti tiedettävän jo niin paljon yksityiskohtia,

että tapaukseen voitiin ottaa kantaa. Gratzin mukaan Unkarin "rodunsuojelijoiden" ja Baijerin samanmielisten yhteydet olivat jo pitkään olleet julkinen salaisuus. Gratzin mielestä oli myös hyvä, että romahdus tapahtui molemmissa maissa samanaikaisesti. Gratz ei halunnut ottaa kantaa Saksan kansallisen liikkeen oikeutukseen, mutta hän korosti, ettei unkarilailla ollut oikeutta eikä heille olisi etua kytkeä omaa kohtaloansa millään lailla Saksan sisäisten taistelujen arvaamatomaan kehitykseen. Tavallaan enteellisesti Gratz totesi, ettei unkarilaisten kannattanut huolehtia siitä, mitä tapahtuisi, jos Saksasta jälleen yhtäkkiä tulisi suurvalta; sen kanssa joutuisivat käytännössä ehkä tekemisiin silloisten unkarilaisten pojat ja pojanpojat. (PL 11.11.1923.)

Yhteenveto

Pester Lloydin Saksassa olleet kirjeenvaihtajat seurasivat todella tarkoin maan tapahtumia. Saman päivän lehdissä oli usein monia sähkeitä Berliinistä ja Münchenistä. Toki julkaistiin joskus myös perättömiä huhuja, mutta ne oikaistiin varsin pian. Myöhemmän tutkimuskirjallisuuden valossa voi sanoa, että Pester Lloydin lukijat saivat erittäin luotettavan ja seikkaperäisen kuvan Saksan tapahtumista. Lehden pääkirjoittajat kokosivat saapuneet tiedot ja esittivät myös omia näkemyksiään.

Baijerin eri ryhmittymistä ja suuntauksista oltiin lehdessä hyvin perillä, joskin kansallissosialisteista käytettiin aluksi epämääräistä sanontaa "Hitlerleute". Nimitys kuitenkin osoittaa, että puolueen katsottiin sitoutuneen Hitlerin persoonaan.¹⁹ Lehdessä selvitettiin myös Hitlerin päämääriä sekä niiden eroa monarkisteihin ja separatisteihin. Toisaalta Hitleriä ei ennen varsinaista Putschia pidetty päätekijänä, saati sitten Saksan tulevana johtajana muiden kuin Hitlerin kannattajien keskuudessa. Lehden kirjoittajat ennustivat oikein sen, ettei tositilanteessa Baijerin ja Pohjois-Saksan oikeistoradikaalien kesken ollut yhteistoimintaa.

Pester Lloyd tarkasteli asioita selvästi Saksan valtakunnanhallituksen näkökulmasta. Separatismi ja Putsch-yritykset nähtiin valtioyhteyttä vaarantavina hankkeina. Johdonmukaisesti tuomittiin sitten myös Unkarissa Ulainin johtaman ryhmän yhteydet Baijerin kumouksellisiin ja korostettiin riippumattomuutta Saksan virtauksista.

Viitteet

1. "Suureen koalitioon" kuului sosialidemokraattinen puolue (SPD), Saksan demokraattinen puolue (DDP), Zentrum ja Saksan kansanpuolue (DVP), jonka johtaja Stresemann oli.
2. Jo lehden seuraavassa numerossa todettiin, että myös Baijerin pääministeri taipui valtakunnanhallituksen kannalle, PL 25.9.1923.
3. Taistelujärjestöistä ks. esim. Franz-Willing 1977, 9. Yhdistyneisiin isänmaallisiin järjestöihin (Vereinigte Vaterländische Verbände, VVV) kuului Reichsflaggen lisäksi Bund Oberland ja kansallissosialistien Sturmabteilung (SA); Augsburgin tilaisuus: ks. Tuomainen 1988, 108.
4. Kahrin diktatuuria on pidetty Baijerin hallituksen vastauksena sille, että Hitleristä oli edellisenä päivänä tullut Kampfbundin poliittinen johtaja. Franz-Willing 1975, 321; Eyck 1962, 348 - 349. Tämän totesi myös PL:n Münchenin kirjeenvaihtaja Oskar Geller. PL 5.10.1923, Abendblatt.
5. Rudolf Heß oli muodostanut helmikuussa 1921 Münchenin yliopiston piirissä kansallissosialistiset opiskelijajoukot (Nationalsozialistische Studentengruppen), jotka liittyivät seuraavan vuoden lopulla Münchenin SA:han. Maser 1973, 304.
6. NSDAP:ssä oli jäseniä vähän ennen vallankaappausyritystä 55 000 henkeä. Kater 1971/2, 129.
7. Kirjeenvaihtajan tai pääkirjoittajan nimen mainitseminen oli lehdessä harvinaista.
8. Sinänsä näinä päivinä Saksaa koskevista uutisista etualalla oli sotakorvauskonferenssin valmistelu.
9. Sosiaalidemokraattien erottua hallituksesta Saksin tapahtumien vuoksi puhuttiin Stresemannin tynkähallituksesta. Eyck 1962, 360.
10. Taustalla olivat myös Seecktin diktatuuripyrkimykset ja hänen yhteenotonsa presidentti Ebertin kanssa. Franz-Willing 1975, 313-315.

11. Tulevasta diktaattorista ei vieläkään ole tietoa. Esillä ovat nimet Ludendorff, Ehrhardt ja Kahr, mutta ei Hitler.
12. Tapahtumista yksityiskohtaisesti ks. esim. Fest 1973, 260 ff.
13. Hitleristä käytetään kirjoituksessa titteliä "Tapizierergehilfe", mikä on aika kaukana taidemaalariasta, mitä hän oli itse ennen sotaa käyttänyt. Vrt. Maser 1973, 115.
14. Myöhemmin tuli joitain tietoja Putsch-yrityksistä Nürnbergissä, Augsburgissa ja Coburgissa, ks. PL 10.11.1923, Abendblatt. Augsburgin osalta tämä kiistettiin myöhemmin. PL 11.11.1923.
15. Hitler antoi surmata Kahrin heinäkuussa 1934 SA:n puhdistuksen yhteydessä. Fest 1973, 638.
16. Tieto Hitlerin pidätyksestä julkaistiin 12.11.1923 Abendblattissa. Baijerin hallitus sai aikaan sen, ettei Putschiin osallistuneiden oikeudenkäynti tapahtunut Leipzigissa, vaan Münchenin kansanoikeudessa. Tuomainen 1988, 116. Ludendorff vapautettiin. Fest 1973, 279.
17. Ulainin yhteyksistä kansallissosialisteihin ks. Maser 1973, 403–404.
18. Pikku ententen muodostivat Unkarin naapurimaat Tsekko-slovakia, Romania ja Jugoslavia, jotka katsoivat tehtäväkseen valvoa Unkarin noudattavan Trianon'n rauhansopimuksen määräyksiä. Ranska rakensi liittojärjestelmän em. maiden ja Puolan kanssa. Ross 1983, 60–65; Hovi 1989, 181–182.
19. Hitler oli kesällä 1921 saanut puolueen johtajana diktatoriset valtuudet. Ks. esim. Maser 1973, 274.0

Alkuperäislähteet

PL Pester Lloyd (PL) 24.9. – 11.11.1923.

UF 5, Nr 1098 Ursachen und Folgen vom deutschen Zusammenbruch 1918 und 1945 bis zur staatlichen Neuordnung Deutschlands in der Gegenwart. Eine Urkunden- und Dokumentensammlung zur Zeitgeschichte. Herausgeber und Bearbeiter D. Herbert Michaelis und Dr. Ernst Schraepler unter Mitwirkung von Günter Scheel. Fünfter Band. Das Kritische Jahr 1923.

Kirjallisuus:

Eyck 1962 = Eyck, Erich, Geschichte der Weimarer Republik. Erster zand. Von Zusammenbruch des Kaisertums bis zur Wahl Hindenburgs. Brugg, 1962, 4. unveränderte Auflage.

Fest 1973 = Fest, Joachim C., Hitler. Eine Biographie. Frankfurt/M Berlin Wien, 1973.

Franz-Willing 1975 = Franz-Willing, Georg, Krisenjahr der Hitlerbewegung 1923. Oldendorf, 1975.

Franz-Willing 1977 = Franz-Willing, Georg, Putsch und Verbotszeit der Hitlerbewegung. November 1923 - Februar 1925. Oldendorf, 1977.

Hanák 1988 = Die Geschichte Ungarns. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. Herausgegeben von Péter Hanák. Essen, 1988.

Hovi 1988 = Hovi, Kalervo, Ranskan Itä-Euroopan liittopolitiikan kokonaiskuva 1917-1927. Faravid 12. Pohjois-Suomen historiallisen yhdistyksen vuosikirja. Jyväskylä, 1988.

Kater 1971/2 = Kater, Michael H., Zur Soziographie der frühen NSDAP. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 1971/2.

Kolb 1984 = Kolb, Eberhard, Die Weimarer Republik. München Wien, 1984.

Krüger 1985 = Krüger, Peter, Die Aussenpolitik der Republik von Weimar. Darmstadt, 1985.

Maser 1973 = Maser, Werner, Der Sturm auf die Republik. Revidierte Neuauflage von "Die Frühgeschichte der NSDAP". Stuttgart, 1973.

Ross 1983 = Ross, Graham, The great powers and the decline of the European states system 1914-1945. London New York, 1983.

Schulze 1982 = Schulze, Hagen, Weimar: Deutschland 1917-1933. Die Deutschen und ihre Nation; Bd. 4. Berlin, 1982.

Tuomainen 1988 = Tuomainen, Tuulikki, Versailles'sta maailmanherrauteen. Versailles'n rauhansopimus johtavien kansallissosialistien propagandassa 1919-1923 ja Hitlerin ulkopoliittisessa konseptiossa. Jyväskylä, 1988.